

Ususret 2. dijelu znanstvenog skupa „Identitet Hrvata Boke kotorske“, koji se održava u Tivtu, piše: **Ivo Škanata**

Kako se govorilo u Boki kotorskoj u XVII. stoljeću

Godine 1672. u uglednoj peraštanskoj obitelji Matije i Ane Balović rodio se četvrti od njihovih šestero sinova, Julije. Obrazovao se u Perastu, gdje je završio i tečaj za pomorska zvanja. U vrijeme mira obavljao je službu suca, a bio je i uspješan poduzetnik. U vrijeme rata, kada je Mletačkoj Republici zatrebalo, bio je brodski pisar („škrivan“). Istako se u mnogim bitkama s Arapima i Turcima. O njegovim zaslugama i hrabrosti u raznim akcijama mletačke flote postoje brojna posvjedočenja izdana od zapovjednika te flote. Umro je u Perastu 1727.

Napisao je priručnik za brodske pisare (*Pratichae schrivaneschae*), koji se sastoji od dva rukopisa, nikada objavljena. Prvi je iz 1693., a drugi iz 1695. Obje verzije, kako se čini, bile su sastavljene u lazaretu u Mlecima za vrijeme karantene, kojoj se brod zajedno s posadom morao podvrći, s obzirom da je došao iz graničnih područja s Turcima, gdje je vladala kuga.

Prvi dio sadrži razne tekstove pisama koji su trebali poslužiti kao predložak brodskim pisarima mletačkih trgovačkih i ratnih brodova, kao npr. prijavnice smrtnih slučajeva, konzularne potvrde, ugovore o prijevozu robe, najmu broda, o osiguranju broda, teretnice, protesti, prijave ozljede na brodu, zdravstvene listove i sl. Također, sadrži i slova raznih pisama koja su mogla poslužiti pisaru, latinična, grčka, srpske ćirilice, bosanske ćirilice, glagoljice i dr., zatim brojeve pisane rimskim arapskim, grčkim, turskim, i dr. Rukopisu je pridodan i poredbeni talijansko-hrvatsko-grčko-albansko-turski rječnik.

Rukopis iz 1695. sličan je prvom, pored raznih dokumenta, sadrži i abecede više jezika, npr. grčku, hrvatsku, srpsku, tursku, čobansku („ciobano“), zatim pisma, ćirilsko, glagoljsko gotsko, i arapsko te rimske i arapske brojeve. Nema (nastavka) višejezičnog rječnika.

Balović piše nekom vrstom mletačkog kancelarijskog jezika, koji se ustalio kao jezik uprave i trgovine, dočim se unutar obitelji, u

pjesništvu i u bogoslužju rabio hrvatski. Grafiju koju rabi, temelji prvenstveno na vlastitoj auditivnoj percepciji, jer riječi koje čine rječnik karakterizira oralnost. Za riječi na talijanskom ili mletačkom jeziku rabi naziv „volgar“ (pučki), ukazujući tako na jezik kojim je govorio puk, budući da je bio svjestan da riječi nisu bile preuzete iz djela velikih pisaca Trecenta niti iz postojećih rječnika, već iz uporabe koja je bila vrlo živa među stanovništvom u lukama Serenissime.

U prvom stupcu poredane su riječi na mletačkom jeziku („Volgar“), u drugom „Slavo-illirico“, s tim da već od druge stranice stoji samo „Slavo“. Slijede riječi na grčkom, albanskom i turskom jeziku. Sedmu natuknicu u nizu „Slavo“ prevodi „Harvat“. Kao zanimljivost ističemo da talijansku riječ „contea“ (grofovija, vojvodstvo) prevodi „banovina“.

Najviše natuknica ima na talijansko/mletačkom jeziku (478), zatim hrvatskom (468), grčkom (241), albanskom (201) i turskom (83). Samo 45 natuknica zajedničke su svim jezicima zastupljenim u rječniku. Riječi su svrstane prema asocijativnim grupama (46), prva se odnosi na kršćansku (katoličku) invokaciju, drugu čine nazivi stanovnika koji govore jezicima rječnika, u treću spadaju dani u godini, u četvrtoj su pobrojani rodbinski nazivi itd.

Rječnik su objavili Josip Luetić 1954. godine i to samo dvojezični Talijansko-hrvatski dio, dočim ga je Ljerka Šimunković objavila 2004. u cijelosti, zajedno sa grčkim, albanskim i turskim riječima. U talijansko-hrvatskom dijelu između njih postoje neke razlike, koje su istaknute na kraju.

Ovom prigodom objavljujemo samo talijansko/mletačko-hrvatski rječnik, ali prije njega, kao uvod, pjesmu *Vrh pisanja* Kotoranina Jeronima Pime (? – 1641.), koju je 1623. objavio u knjizi talijanskog akademika Lodovica Zuccole.

*„Ciem vrieme traiasce u ciasti,
I slavi kada nas ucciasce sliditi drum pravi
Od ciasne vridnosti, i viecne svitlosti;
Ukasat htie svitu kriposna tvoia vlas,
Kako ima cestitu dobiti cioviek cias:
Tim ciastan tkochie bit tve pismo ima ctit.“*

Julije Balović
RJEČNIK TALIJANSKO/MLETAČKO-HRVATSKI

Volgar	Slavo-Illirico
In Nome	U' ime
Padre	Ottaz
Figliolo	Sin
Spirito	Duh
Santo	Sveti
Talian	Lattinin
Slavo	Harvat
Greco	Gark
Albanese	Arbanas
Turco	Turcin
Domenica	Nediegliā
Lunedì	Ponedioġnik
Martedì	Uttornik
Mercore	Srieda
Giove	Çettvartak ⁱ
Venere	Pettak
Sabbato	Subotta
Madre	Matti
Figlia	Kchi
Fratello	Bratt
Sorella	Sestrā
Barba	Dondo
Zio	Striz
Amia	Tetka
Cogniato	Cugniado
Zenero	Zett
Anno	Godiste
Mese	Miesež

Volgar	Slavo
Gennaro	Sicagn
Febraro	Vegliaça
Marzo	Vlaxak
Aprile	Listonos
Maggio	Scibayn ⁱⁱ
Zugno	Lipagn
Luglio	Illinstak
Agosto	Kolovoz
Settembre	Rui
Ottobre	Listobad
Novembre	Studeni
Dicembre	Prosienaz
Anno	Godiste
Tempo	Godina
Mese	Mieseze
Giorno	Dan
Notte	Noch
Mattina	Uttro
Serra	Veçer
Hora	Ura
Momento	Cas
Iddio	Bogh
Vèrgine Maria	Dievizza Maria
Sposo	Mux
Consorte	Xenna
Zerman	Brattuced
Parente	Rogiak
Amico	Priategl
Vito	Hrana
Vivanda	Jestivo

Volgar	Slavo
Pan	Kruh
Vino	Vino
Acqua	Voda
Acqua di vitta	Rakia
Formagio	Sir
Oglio	Uglie
Carne	Messo
Fava	Bob
Verzo	Zeglie ⁱⁱⁱ
Buttiro	Maslo
Cesare	Grah
Lente	Lechia
Risi	Oriz
Orzo	Opah ^{iv}
Faxoi	Faxola
Magniarola	Modulla
Acceto	Osta ^v , quassine
Farina	Muka alliv ^{vi} brascno
Formento	Scenizza
Formenton	Golopud
Sorgo	Sierak
Scegala	Arx
Miglio	Proso
Orzo	Jecam
...	Ovvas
Vovi	Iaia
Cogioni o testicoli	Muda
Arme	Oruxie
Spada	Maç
Schioppo	Puska
Sctillo	Sctillet

Volgar	Slavo
Picca	Koppiè
Lanza	Suliza
Pestola	Pistola
Coltello	Nox
Simiterza	Sabglia:korda
Piombo	Olovo
Polvere	Prah
Manera	Siekira
Cannon	Lumbarda
Morter	Putar
Bomba	Bumba
Mina	Mina
Mondo	Sviet
Reame	Kràglievina
Contea	Banovina
Città	Grad
Paese	Miesto
Villa	Sellò
Casa	Kuchia
Cassa	Scrignia
Oggi	Danas
Diman	Siutra
Posdiman	Prekosutra
Hjeri	Ucer
Sano	Zdrav
Malado	Bollan
Chiesa	Carqua
Drappi	Odoiechia
Tella	Platno
Camisa	Koscuglia

Volgar	Slavo
Zipon	Koret
Braghesce	Gachie
Calce	Biecve
Scarpe	Postolè
Panno	Svitta
Filado	Bumbak
Schiavina	Biegl
Felsada	Vellenza
Seda	Svila
Damasco	Demascak
Raso	Raz
Capello	Klobuk
Beretta	Baretta
Turbante	Tumban
Zamberlucco	Kuntosc
Cabana	Dolama
Vesta	Haglina
Capotto	Camban
Codeghugno	...
Oro	Zlato
Argento	Srebrò
Rame	Mied
Ferro	Gvozgie
Azal	Arzo
Anguzine	Nakovan
Stagnio	Kossiter
Piombo	Olovo
Bronzo	Bronza
Latton	Lattun
Banda	Lamma
Saccio	Miran
Pazzo	Mahnit

Volgar	Slavo
Matto	
Prudente	Mudaraz
Tempo	Godina
Vento	Vieddar
Bonazza	Bunazza
Piogia	Daxd
Tempesta	Grad´
Sol	Sunze
Luna	Miesez
Stelle	Zviezde
Sereno	Vedro
Nevoloso	Oblacno
Nevoli	Oblaci
Caligo	Çag
Lampi	Siezagnievii
Tuoni	Gromovi
Creatura	Stvoregnie
Luomo	Coviek
Donna	Xenna
Giovine	Mladich
Giovina	Mladizza
Donzella	Dievizza
Putto	Diete
Putta	Dievoika
Membri	
Testa	Glava
Viso	Ligze
Occhi	Oççi
Orecchi	Usci
Mustachi	Barzi
Cavei	Kosse

Volgar	Slavo
Bocca	Usta
Denti	Zubi
Lingua	Jezik
Barba	Brada
Petto	Parsi
Mani	Ruke
Cuor	Sarze
Coste	Rebrà
Detta	Parsti
Ongie	Nokti
Commio	Lakat
...	Miscizza
Raixè	Xille
Sangue	Karv
Ventrame	Uttroba
Figato	Jetra
Milza	Sgliezina
Curadella	Pikat
Polmòn	Pluchia
Panza	Sarze
Fiel	Xuc
Budei	Crieva
Cervello	Moxdani
Fronte	Cellò
Naso	Nos
...	Noxdre
Ziglie	Obarve
Palpiere	Treppavizze
Masella	Villizze
Labri	Rillizze
Coppa	Vurat
Gola	Garlo

Volgar	Slavo
Stomaco	Oxiçiza
Gambe	Noghe
Piedi	...
...	Listi
...	Çgliani
Zenochi	Koglieno
Cosse	Bedre
Schena	Schina
Spalle	Plechia
	Pazuho
Frutti	Vochiè
Uva	Grozdie
Pomi	Jabuke
Peri	Kruske
Nosi	Orassi
Maroni	Costagni
Carubbi	Rogaçi
Ceriese	Tresgnie
Chuckumari	Krastavzi
Persighi	Prasque
Fighi	Smoque
Olive	Masline
Noselle	Lescgnizi
More	Murve
Mellon	Pippun
Anguria	Dignia
Artichiochi	Artichiochi
Fraule	Sulizze
Viscole	Visgnie
Susine	Slive
...	Antiferze
Pomo granato	Scipak

Volgar	Slavo
Aranza	Naranca
Limon	Lemun
Cedro	Çettrun
...	Muscmulle
Armellini	Antiferze
Fiori	Cviechie
Riosa	Ruxa
Ziglio	Lier
Garofolo	Garofò
Gelsamin	Cemin
Viola	
...	Sumbul
Narciso	
Cusinar	Varit
Rosto	Peçenò
Cotto	Varennò
Lesso	...
Infermo	Nemochian
Ciecho	Sliep
Orbo	Chioran ^{viii}
Mutto	Niem
Sordo	Gluh
Ferido	Ragnien
Morto	Martav
Malado	Nemochian
Vivo	Xiv
Morto	Martav
Zunfo	Kgliast
Fuoco	Ogagn
Fumo	Dim
Carbon	Uglievglie ^{ix}
Bronce	Xerava

Volgar	Slavo
Cenere	Peppeo
Stizzo	Glavgnia
Bestiame	Xivotinna
Manzo	Govedo
Vacca	Krava
Vedello	Tellè
Buffalo	Bivo
Agniello	Jaghgnie
Cavra	Koza
Cavretto	Kozlè
Luppo	Vuk
Rizzo	Jex
Cavallo	Kogn
Can	Pass
Volpe	Lisizza
Gatto	Maçak
Azino	Tovar
Porcho	Prassaz
Lievro	Zec
Cervo	Leglien ^x
Cerva	Kossutta
Leon	Lav
Zacali	Çaccali
Orso	Megied
Peccora	...
Mulo	
Erba	Travà
Fenocchio	Morac
Verze	Zeglie
Capuzzi	Glavato
Spinacchi	Blitva
Persemolo	Pettrussin

Volga	Slavo
Lattughe	Lochiche
Malva	Sgliez
Cihore	Çikora
Sparisi	Sparozzi
Annetto	Kopar
Salvia	...
Viola	Violiza
Menta	Mettviza
Pestenaggie	Marqua
Zucche	Tique
Alesso	Varenno
Cotto	Chuhano
Rosto	Peccenò
Stufao	Zadusceno
Fresco	...
Crudo	Sirovo
Zievola	Cipula
Agio	Çessan
Scalogne	Scalogna
Porri	Por
Uccelli	Ptizze
Gallina	Kokosc ^{xi}
Gallo	Kokot
Polastro	Piple
Dindio	Indiana
Occa	Guska
Annara	Patka
Coccal	Galeb
Colombo	Golub
Struzzo	
Corvo	Orroo

Volgar	Slavo
Grua	Gavran
Pernise	Jarebizza
Fasano	
Quaglie	Vuranne
Rondinella	Lastovizza
Rosindial	Slavich
Calandra	
Tortora	
Beccafigo	
Foleghe	
Pavone	Pavun
Tavaro	Sciareno
Collori	Masti
Bianco	Bielò
Rosso	Zarglièno
Negro	Czarnò
Zallo	Xuto
Turchin	Modro
Verde	Zeleno
Lattaio	Plavo
Stagion	...
Inverno	Zima
Istà	Glietto
Primavera	Progliechie
Autuno	Jesen
Arboro	Stabrò
Legnia	Darvà
Rovere	Dub
Lauro	Lovoricca
Ellese	Cessvinà
Noghera	Orah

Volgar	Slavo
Pign	Bor
Arcipresso	Chieparis
Talpon	Topolov
Fogher	Buqua
Albeo	Jella
Frassina	...
Figher	Smochov
Agiere	Javor
Olmo	Briest
Oliver	Maslina
Bono	Dobrò
Bello	Liepo
Bruto	Grub
Cattivo	Zlocesto
Malfattor	Zločinac ^{xii}
Ladro	Lupex
Robbado	Ukradeno
Scusamente	Kriuchi
Diavolo	Vurag
Peccato	Grieh
Demonio	Napast
Inferno	Pakao
Paradiso	Rai
Ciel	Nebbo
Terra	Zemglia
Mare	More
Ferramenta	Gvozia
Chiodi	Çavli
Martello	Korach
Tanaglia	Kliestà
Scarpello	Glietò

Volgar	Slavo
Chiave	Kgliuç
Scega	Pilà
Assa	Ascha
Manera	Siekira
Trepìi	Trepigli
Paletta	Lopatta
Spedo	Raxagn
Gradiglie	Gradelle
Brocca	Brocche
Ganzo	Kgliùka
Rizza	Palangha
Zappa	Mottika
Sacco	Vrechia
Pieno	Punno
Vuodo	Prazno
Pesse	Riba
Palamida	Pallovnich
Thonina	Tunovina
Dental	Zubataz
Rombo	Ronap
Cievolo	Cipao ^{xiii}
Barbon	Triglia ^{xiv}
Salpa	Sopa
Boba	Buqua
Occhiada	Uchgliatta ^{xv}
Gò	Goloch
Passara	...
Bisatti	Jeghuglie
Raza	Raxa
Squaina	Sklach
Groncho	Gruij
Morona	Murina

Volgar	Slavo
Sargo	Sarak
Scarpena	Scarpinna
Anguzigola	Iglizza
Chieppe	
Sfoglio	Suvoij
Scombri	Locàrdi
Auri	Scusci
Dolfin	Pischavizza ^{xvi}
Orade	Ghinigla
Brancin	Lubglio
Sardella	Sarda
Anguelle	Gavun
Calamari	Ulligan
Seppe	Sippe
Polpo	Hobotnizza
Mosdron	Mosdrun
Pasto	Obrok
Marenda	Rucak
Disnar	Obièdovat
Cenar	Veçerat
Zunar	Postit
Magniar	Iesti
Bever	Pitti
Saccio	Sitt
Famme	Gladan
Penuria	Glad
Pedochi	Usci
Cimisi	Kimci
Pulesi	Buhe
Piatole	Osmonaxci
Gendine	Gnide
...	Karpussa

Volgar	Slavo
Tamburo Ludro Pelle	Bubagn Mieh Koxà
Tarviso Crevello	Sitto Rescetto
Giovine Vechio Soldato	Mladich Star Junak
Pettene Scuvette Paglia	Cessagl Mettlize Slama
Lanna Cerra	Vuna Vosak
Prete Frate Maschio Femena Munegha Religioso	Pop Fratar Musko Xensko Dumna Redovnik
Niuovo Vecchio	Novi Starro

ⁱ Josip Luetić ima: Çettuartak

- ii : Seibagn
- iii : Zeglia
- iv : Opak
- v : Osto
- vi : Olli
- vii : Sievagnie
- viii : Chiorav
- ix : Uglienglie
- x : Jeglien
- xi : Kokosca
- xii : Zlocinaz
- xiii : Cipoo
- xiv : Trigla
- xv : Ucgliatta
- xvi : Piscavizza

Literatura:

PRATICHAЕ SCHRIVANESCHAE di me Giulio Ballovich Perastino (Priredila Ljerka Šimunković), Državni arhiv u Splitu, 2004.

Josip Luetić: Pomorski priručnik Julija Balovića – Peraštanina, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, Godina III., Dubrovnik, 1954.

Don Niko Luković: Boka kotorska, Narodna knjiga – Cetinje, Cetinje, 1951.

Viktorija Franić, Slobodan Prosperov Novak: Zlatna knjiga bokeljskih književnika, LILLIPUT PLANET, Zagreb, 2016.